ਕਾਫੀਆਂ

ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ

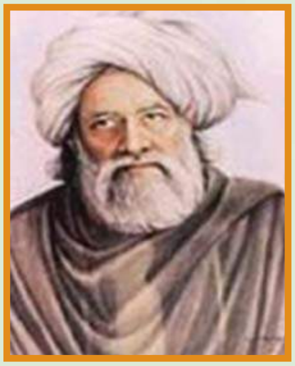

ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਤੇ ਰਚਨਾ

ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੂਫ਼ੀ ਕਵੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਸੂਫ਼ੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਪੰਡੋਕ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਖੇ 1680 ਈ. ਨੂੰ ਸਖ਼ੀ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਂ ਅਬਦੁੱਲਾ ਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਫ਼ਕੀਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਹਜ਼ਰਤ ਗ਼ੁਲਾਮ ਮੁਰਤਜਾ ਕਸੂਰ ਵਾਲੇ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਬਾਹ ਨੇ ਅਠਵਾਰਾਂ, ਸੀਹਰਫ਼ੀਆਂ, ਗੰਢਾਂ, ਕਾਫ਼ੀਆਂ, ਦੋਹੜੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਲਾਮ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦੁਆਈ ਕਿ ਉਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਆਪ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੂਫ਼ੀ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਝੂਮਦੇ, ਨੱਚਦੇ ਤੇ ਗਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਉਸ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ। ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆ ਰਚਨਾਵਾਂ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਵਾਂਗ ਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ।

ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਕੀ ਜਾਣਾਂ ਮੈਂ ਕੌਣ

ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਕੀ ਜਾਣਾ ਮੈਂ ਕੌਣ।
ਨਾ ਮੈਂ ਮੋਮਨ ਵਿਚ ਮਸੀਤਾਂ,
ਨਾ ਮੈਂ ਵਿਚ ਕੁਫ਼ਰ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ,

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਮੋਮਨ : ਮੁਸਲਮਾਨ
ਕੁਫ਼ਰ : ਝੂਠ

ਨਾ ਮੈਂ ਪਾਕਾਂ ਵਿਚ ਪਲੀਤਾਂ,
ਨਾ ਮੈਂ ਮੂਸਾ ਨਾ ਫਰਔਨ।
ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਕੀ ਜਾਣਾ ਮੈਂ ਕੌਣ।
ਨਾ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਵੇਦ ਕਿਤਾਬਾਂ,
ਨਾ ਮੈਂ ਵਿਚ ਭੰਗਾਂ ਨਾ ਸ਼ਰਾਬਾਂ,
ਨਾ ਵਿਚ ਰਿੰਦਾਂ ਮਸਤ ਖਰਾਬਾਂ,
ਨਾ ਵਿਚ ਜਾਗਣ ਨਾ ਵਿਚ ਸੌਣ।
ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਕੀ ਜਾਣਾ ਮੈਂ ਕੌਣ।
ਨਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਦੀ ਨਾ ਗਮਨਾਕੀ,
ਨਾ ਮੈਂ ਵਿਚ ਪਲੀਤੀ ਪਾਕੀ,
ਨਾ ਮੈਂ ਆਬੀ ਨਾ ਮੈਂ ਖਾਕੀ,
ਨਾ ਮੈਂ ਆਤਿਸ਼ ਨਾ ਮੈਂ ਪੌਣ।
ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਕੀ ਜਾਣਾ ਮੈਂ ਕੌਣ।

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਪਾਕ : ਪਵਿੱਤਰ
ਪਲੀਤਾਂ : ਪਾਪੀਆਂ
ਮੂਸਾ : ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਪੈਗ਼ੰਬਰ
ਫ਼ਰਔਨ : ਜ਼ਾਲਿਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਰਿੰਦਾਂ : ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ
ਸ਼ਾਦੀ : ਖੁਸ਼ੀ
ਗਮਨਾਕੀ : ਗ਼ਮੀ
ਪਲੀਤੀ : ਅਪਵਿੱਤਰਤਾ
ਪਾਕੀ : ਪਵਿੱਤਰ
ਆਬੀ : ਪਾਣੀ
ਖਾਕੀ : ਮਿੱਟੀ
ਪੌਣ : ਹਵਾ

ਟਿੱਪਣੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਚ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਉਪਰ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਉਪਰ ਹੀ ਸੁਆਲ ਉਠਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਖੰਘਾਲਣ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

(i) ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਨੇ ਇਸ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ?
(ii) ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਰੱਬ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਕਿੱਥੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ?
(iii) ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਕਿਹੜਾ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ?
(iv) ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ :

ਨਾ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਵੇਦ ਕਿਤਾਬਾਂ,
ਨਾ ਮੈਂ ਵਿਚ ਭੰਗਾਂ ਨਾ ਸ਼ਰਾਬਾਂ,
ਨਾ ਵਿਚ ਰਿੰਦਾਂ ਮਸਤ ਖਰਾਬਾਂ,
ਨਾ ਵਿਚ ਜਾਗਣ ਨਾ ਵਿਚ ਸੌਣ।
ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਕੀ ਜਾਣਾ ਮੈਂ ਕੌਣ।

(i) ਇਸ ਕਾਵਿ-ਟੁਕੜੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕੌਣ ਹੈ ?
(ii) 'ਵੇਦ ਕਿਤਾਬਾਂ' ਤੋਂ ਕੀ ਅਰਥ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?
(iii) 'ਰਿੰਦਾਂ' ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਨਾ ਮੈਂ ਮੋਮਨ ਵਿਚ ਮਸੀਤਾਂ,
ਨਾ ਮੈਂ ਵਿਚ ਕੁਫ਼ਰ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ,
ਨਾ ਮੈਂ ਪਾਕਾਂ ਵਿਚ ਪਲੀਤਾਂ,
ਨਾ ਮੈਂ ਮੂਸਾ ਨਾ ਫਰਔਨ।
ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਕੀ ਜਾਣਾ ਮੈਂ ਕੌਣ।

ਮੂੰਹ ਆਈ ਬਾਤ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਏ

ਮੂੰਹ ਆਈ ਬਾਤ ਨ ਰਹਿੰਦੀ ਏ
ਝੂਠ ਆਖਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਬੱਚਦਾ ਏ
ਸੱਚ ਆਖਿਆਂ ਭਾਂਬੜ ਮੱਚਦਾ ਏ,
ਜੀ ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਜੱਚਦਾ ਏ,
ਜੱਚ ਜੱਚ ਕੇ ਜਿਹਬਾ ਕਹਿੰਦੀ ਏ।
ਮੂੰਹ ਆਈ ਬਾਤ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਏ।
ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਭੇਦ ਕਲੰਦਰ ਦਾ,
ਰਾਹ ਖੋਜਿਆ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦਾ,
ਉਹ ਵਾਸੀ ਹੈ ਸੁਖ ਮੰਦਰ ਦਾ,
ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਨਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਲਹਿੰਦੀ ਏ।
ਮੂੰਹ ਆਈ ਬਾਤ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਏ।
ਇਕ ਲਾਜ਼ਮ ਬਾਤ ਅਦਬ ਦੀ ਏ,
ਸਾਨੂੰ ਬਾਤ ਮਲੂਮੀ ਸਭ ਦੀ ਏ,
ਹਰ ਹਰ ਵਿਚ ਸੂਰਤ ਰੱਬ ਦੀ ਏ,
ਕਿਤੇ ਜ਼ਾਹਰ ਕਿਤੇ ਛੁਪੇਂਦੀ ਏ।
ਮੂੰਹ ਆਈ ਬਾਤ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਏ।

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਬਾਤ : ਗੱਲ
ਭਾਂਬੜ : ਸ਼ੋਰ
ਜੱਚਦਾ : ਰੁਕਦਾ/ ਝਿਜਕਦਾ
ਜਿਹਬਾ : ਜ਼ੁਬਾਨ/ਜੀਭ
ਖੋਜਿਆ : ਲੱਭਿਆ
ਲਾਜ਼ਮ : ਜ਼ਰੂਰੀ
ਅਦਬ : ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਨਿਯਮ
ਮਾਲੂਮੀ : ਜਾਣਕਾਰੀ
ਸੂਰਤ : ਸ਼ਕਲ
ਕਲੰਦਰ : ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਤਿਆਗਣ ਵਾਲਾ, ਮਸਤ

ਟਿੱਪਣੀ

ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਵਸਦਾ ਹੋਇਆ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਝੂਠ ਜਾਂ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਝਿਜਕ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਮਨ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਉਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਅੰਦਰ ਭਗਵਾਨ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਲੋੜ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ

I. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

(i) ਕਾਫ਼ੀ ਵਿੱਚ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

(ii) ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਕਲੰਦਰ ਦਾ ਭੇਤ ਕਿਵੇਂ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

(iii) ਰੱਬ ਦੀ ਸੂਰਤ ਕਿੱਥੇ ਵਸਦੀ ਹੈ ?

(iv) ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਗਰੋਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ?

(v) ਕਾਫ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦੀ ਝਿਜਕ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ :

ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਭੇਦ ਕਲੰਦਰ ਦਾ,
ਰਾਹ ਖੋਜਿਆ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦਾ,
ਉਹ ਵਾਸੀ ਹੈ ਸੁਖ ਮੰਦਰ ਦਾ,
ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਨਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਲਹਿੰਦੀ ਏ।
ਮੂੰਹ ਆਈ ਬਾਤ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਏ।

(i) ਇਸ ਕਾਵਿ-ਟੁਕੜੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕੌਣ ਹੈ ?

(ii) ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਰਾਹ ਖੋਜਣ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?

(iii) ਸੁੱਖ ਮੰਦਰ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ?

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਮੂੰਹ ਆਈ ਬਾਤ ਨ ਰਹਿੰਦੀ ਏ
ਝੂਠ ਆਖਾਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਬੱਚਦਾ ਏ
ਸੱਚ ਆਖਿਆਂ ਭਾਂਬੜ ਮੱਚਦਾ ਏ,
ਜੀ ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਜੱਚਦਾ ਏ,
ਜੱਚ ਜੱਚ ਕੇ ਜਿਹਬਾ ਕਹਿੰਦੀ ਏ।
ਮੂੰਹ ਆਈ ਬਾਤ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਏ।

ਆਉ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰੀਏ

ੳ. ਪਾਠ ਤੋਂ ਅੱਗੇ

(i) ਸਚਾਈ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ ਰਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ।

(ii) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਸ ਕਾਫ਼ੀ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ। ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੋ।

(iii) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਜੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਫ਼ੀ ਰਚਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੋ।

(iv) ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਾਫ਼ੀ ਚੁਣ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰੋ।

(v) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਆਪਣਾ ਤਰਕ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

(vi) ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਝੂਠ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਕੇ ਸੱਚ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਅ. ਪਾਠ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਠੀਕ (✔) ਜਾਂ ਗਲਤ (✖) ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਣਾਉ :

(i) ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ ਬੇਤਾਬ ਹੈ। ☐

(ii) ਕਵੀ ਨੂੰ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ☐

(iii) ਕਾਫ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਾਸ ਹੈ। ☐

(iv) ਸੁਖ ਮੰਦਰ ਦਾ ਵਾਸੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ☐

(v) ਅੰਦਰ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਜਣ ਵਾਲਾ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ☐

ੲ. ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ :

ਨੁਕਸਾਨ | ਕਾਫ਼ੀਆਂ | ਜ਼ਾਲਿਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ | ਭੇਤ | ਭਾਂਬੜ

(i) ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ... ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ii) ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ... ਜਾਣ ਕੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(iii) ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ... ਨਹੀਂ ਹੈ।

(iv) ... ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ।

(v) ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ... ਮੱਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ. ਜੋੜੇ ਬਣਾਉ :

ਮੋਮਨ	ਜ਼ਰੂਰੀ
ਪਲੀਤ	ਮੁਸਲਮਾਨ
ਜਿਹਬਾ	ਪਾਪੀ
ਲਾਜ਼ਮ	ਜ਼ੁਬਾਨ

ਹ. ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੋ :

(i) ਜਾਗਣਾ ...

(ii) ਪਵਿੱਤਰ ...

(iii) ਭੇਤ ...

(iv) ਸੁਖ ...

ਕ. ਸਮਾਨਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੋ :

(i) ਸ਼ਾਦੀ ...

(ii) ਆਖਣਾ ...

(iii) ਬਾਤ ...

(iv) ਲਾਜ਼ਮੀ ...

ਖ. ਵਾਕ ਬਣਾਉ :

(i) ਭੇਤ ... ...

(ii) ਮਾਲੂਮ ... ...

(iii) ਜ਼ਾਹਿਰ ... ...

(iv) ਮਸਤ ... ...

(v) ਕੁਫ਼ਰ ... ...